

להניח הפרוסה על גב השלימה, וכן מצאתי גם כן להרב בעל החינוך סימן י' בפרשת בא בפירוש ע"ש]. ודע דיש עוד סברא, ליקח שני ככרות שלימים ופרוסה באמצע. השלימים משום לחם משנה כבשאר ימים טובים, והפרוסה משום לחם עוני, וכן דעת מר"ן הש"ע. וסברת הרי"ף ורבינו, אינו כן, כמו שנתבאר. והרשב"ץ הביא מחלוקת הפוסקים בזה, וסיים בה, והעיקר הוא מה שכתב הרי"ף דבין בחול בין בשבת, מביא שתיים ובוצע אחד יע"ש. וכן כתב בספר המנהיג, וכתב דהכין פשטא דגמרא מניח פרוסה לתוך שלימה, ולא קאמר לתוך שלימות, משמע פרוסה ושלימה אחת לבד יע"ש. וכן כתב רבינו יונה ז"ל, וכן כתב הרד"א משם רב נטרונאי ור"י י' ג'א'ת[רעח]:

פרי עץ חיים

שעליה מברך [על אכילת מצה. ועיין להלן אות ר"פ ד"ה וכעין. יב"ן] ראוי הוא שתהיה למעלה. ויש מרבותינו אומרים כי הערוכה להידור [ר"ל השלימה] ראויה להיות למעלה, כי כל שלם עלין. ואין הכרח במחלוקת זו. והתכם יבור לעצמו עכ"ל. ואנחנו כבר ביררו לנו קדמונינו נע"ג שהפרוסה למעלה:

כבר וחצי בליל הסדר, ובכל שבעת ימי הפסח

[רעח] כדי לברר היטב עניין זה, שיש בו כמה וכמה סברות ושיטות והאריכו בו הרבה הגאונים והראשונים, נקדים ונביא מקור הדין בפסחים דף קטו: לחם עוני, עני כתיב, מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה ע"כ. ובברכות דף טל: אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. מאי טעמא. לחם עוני כתיב יע"ש. ויש הסוברים דאין חיוב כלל לפרוס ואינו אלא רשות לברך על הפרוסה אם ירצה, אבל אדרבה עדיף שיהיו שלימות, וכבר כתב רבינו הא"י גאון שמ"מ מנהג כל העולם אינו כן, אלא מניחין פרוסה בתוך שלימה ומברכין (עיין להלן ד"ה ומהא"י). ויש סוברים דצריכין ליקח שלש מצות ולבצוע האמצעית. ויש סוברים ליקח ב' ולפרוס אחת מהן. ובדברי רבינו המחבר הובאו כבר דעות אלו. ולענין הברכה והבציעה, יש סוברים לברך על השלימה המוציא ועל הפרוסה על אכילת מצה, וי"א בהיפך, וי"א שאין קפידא על איזה יבצע, וי"א לברך שתיהם על הפרוסה, עיין שיטות אלו וביאוריהן בקבצי תשובות הגאונים וספרי הראשונים החונים על סוגיות הגמרא בפסחים וברכות שם, ובספרי הפוסקים:

ומנהגינו העיקרי הוא כדעת הרי"ף והרמב"ם ליקח שתי ככרות בלבד ולחלוק אחד מהם, כמו שביאר רבינו המחבר. וכמו שהוא מפורש גם כן בתכאליל הקדמוניות כת"י, וכ"ה דעת רבים מן הגאונים והראשונים. ומדברי רבינו הא"י שהזכרנו, מבואר שכן היה המנהג בזמנו בכל העולם וז"ל (הובא

בספר האשכול דף ט"ל מ' הא דאמר רב פפא הכל מודים בפסח וכו' משום לחם עוני, דלא לבצע אתרתי כשאר שבתות וימים טובים, אלא ימעט משום לחם עוני וכו'. ומנהגא דעלמא בלילי הפסח, שמניח פרוסה בתוך שלימה ומברכין וכו' ע"כ. ובמאה שערים להרי"ץ גיאת דף ק"ג כתב בשם רבינו האיי בזה"ל, מנהג כולי עלמא בלילי פסחים שמניחין פרוסה בתוך שלימה ומברכין. ושם בדף ק"ג בשם מר רב יוסף בר מר רב האיי וכו' מברך על שתיהן ובוצע איזה שירצה וכו' ע"כ. ובתשו' רב שרירא גאון (שע"ת סימן רכ"ב, אוה"ג לברכות חלק התשובות דף פ"ט) כתב והלכה רווחת היא בכל מקום שאין בוצעין בשבת ובי"ט אלא על ב' ככרות, ובליל פסח על אחת וחצי וכו'. וכ"ה בסידור רבינו סעדיה דף קמ"ה יעו"ש. וכ"כ בעל הלכות גדולות ומביאו המרדכי פרק ערבי פסחים (דף לח עמוד א'). [ועיין להלן ד"ה ויסוד, שרס"ג ובה"ג מחלקים בין כשחל פסח בשבת לכשחל בחול]. וכן בהלכות פסוקות סימן קס"ח. וכן כתב רב כהן צדק גאון בתשו' [נעתיקנה להלן]. אמנם הוא הביא גם דאיכא מרבוותא דאמרי ליקח שתי ככרות ופרוסה]. וכ"כ רבינו חננאל בפ' לפסחים דף קטו: וכ"כ בשמו במחזור ויטרי דף רע"ט. וכן היה מנהג הר"ר מנחם מווינא (מיוני) והר"ר יו"ט והר"י, כמ"ש התוספות בברכות דף טל: ובפסחים דף קטז. וכן כתב בספר האשכול (ח"א דף מ') נהגין וכו' בליל פסח בשלימה ופרוסה כמ"ש הגאון ר' יצחק [אלפסי] ז"ל. וכן כתב בשו"ת תמים דעים סימן ל"א. וכן כתב הרשב"א בתשו' דא"צ ג' מצות והביאו הב"י ריש סימן תע"ה. וכן העיד עליו תלמידו הר"י שעייב שכך היה נוהג כדלהלן ד"ה ואנכי. וכן כתב בספר החינוך פרשת בא מצוה כ"א בשם חכמי דורו. ועיין עוד בארחות חיים סימן כ"ד בשם הראב"ד ורבני איורא. וכן כתב הר"ד אבודרהם בשם הרי"ץ גיאת (עיין דבריו לעיל) ורב נטרונאי (עיין להלן). [ומש"ש מדברי רש"י בברכות, יש להעיר מדברי רש"י בפסחים דף קטז]. ובמגיד משנה פ"ח הל"ו כתב שכ"ד הרבה מן הגאונים ושכן פשט המנהג, וכבר רבינו המחבר העתיק לשונו. ובפירוש רבינו מנוח שם מוכח נמי שמנהגם ג"כ בכ"כ וחצי. והרשב"ץ ביבין שמועה כתב שכן עיקר כד' הרי"ף והרמב"ם, והביאו ג"כ רבינו המחבר. וכן היא דעת הגר"א, וכדלהלן דיבור המתחיל אל ה' ויאר לנו, ובאות ר"פ ד"ה ובביאור:

ומשמעות לשון הגמרא בברכות מניח פרוסה בתוך שלימה, מוכיח לכאורה בבירור כשיטה זאת דאין ליקח אלא שתיים ולבצוע אחת מהן, דאי לאו הכי הול"ל שלימות, וכמש"כ רבינו המחבר בשם ספר המנהיג. וכן מצאתי במחזור ויטרי דף רע"ט שדייק כן. אכן בתוספות בפסחים דף קטז. העתיקו פרוסה בתוך השלימות וכן ברוקח סימן רפ"ג, מיהו לקמיה שם בספר הרוקח גופא העתיק הלשון בתוך שלימה. ועיין עוד להלן ד"ה ודבר ברור. ובאו"ז

הלכות פסחים סימן רנ"ב כתב, לא מצאנו בתלמוד שצריך לעשות ג' מצות של מצוה, אלא אדרבה מוכח בירושלמי דלא בעינן כי אם שתיים וכו' א"כ אין צורך בג' מצות ע"כ, אלא שנהגו לעשות ג' יעו"ש. וכ"מ המאירי בברכות דף טל: ובפסחים דף קטו: דמעיקר הדין אינם אלא כבר וחצי, אלא דעכשיו נהגו ליטול ג' יעו"ש. וכן בשבלי הלקט דף ק' ע"א. ועיין עוד שם בדף צ"ב ע"ב שכתב מביאין סל או קערה (עיין לעיל אות י') ובתוכו ג' או ב' מצות וכו':

ואנכי חזון הרביתי בספר העיטור (דף קל"ד עמוד ד') שכתב, הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה, תוך דוקא, ומניח פרוסה בתוך שתי השלימות כמנהגא דילן, וב' שלימות צריך כשאר יו"ט ע"כ. וכ"כ בשמו האגור בסימן תת"ח. א"כ לכאורה מדויק מלשון תוך איפכא. ברם אי משום הא לא אירא, דכבר ביאר לשון זה הראב"ה בס"ס תקכ"ה וז"ל, והלשון [ה]זה משמע כשהפרוסה היא בתוך ולא עליה. ויש ליישב הלשון שהתחתונה בולטת מכל צידי הפרוסה והרי הפרוסה בתוך ע"כ. ובתש"ו הרשב"א שהביא הב"י ריש סימן תע"ה כתב, נוטל מצה שלימה ומניח עליה הפרוסה וכו' וא"צ ג' מצות. ואף על פי שאמרו מניח פרוסה בתוך שלימה, כל שהקטן (בתוך) [על] הגדול, בתוך קרי ליה ע"כ. וכ"ה בספר המנהיג ס"ס פ"ב. ועיין בדברינו לעיל אות רע"ז. וכן מצאתי כתוב בפירוש מהר"י ונה כת"י בשם הר"ר יואל ׳ן שעיב וז"ל, מורי הרשב"א היה מניח פרוסה על השלימה, וזהו מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. והיה מברך עליה המוציא ועל אכילת מצה וכו'. ויש מניחין שלימה למעלה ובוצע מן הפרוסה וכו' (עיין להלן אות ר"פ). ועיין עוד להלן בשם תלמידי רבינו יונה. ועכ"פ ודאי שדיוק שלימה בלשון יחיד, עדיף מדיוק לשון תוך. וב"א הכי הרי לשון זה נאמר שם מתחילה בסוגיא בברכות לגבי המחלוקת דרב הונא ור' יוחנן בפתייתין ושלמין לפירש"י, או פרוסה מחיטין ושלימה משעורים לשאר מפרשים. וע"ז אתאמר התם, וירא שמים יוצא ידי שניהם וכו' מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע יעו"ש. ובזה לית מאן דאמר שצריך שתהא פרוסה בין ב' שלימות. וא"כ כדקאמר רב פפא דהכל מודים לגבי פסח דמניח פרוסה וכו' היינו נמי כפירוש מתחילה ויגיד עליו רעו:

עוד יש ראייה לשיטת הסוברים דאין נוטלין כי אם כבר וחצי, מהא דתנן (בפסחים דף קיד.) הביאו לפנינו מצה וחזרת וחרוסת, מדקתני מצה בלשון יחיד, וכמ"ש הרא"ש שם בסימן ל' וז"ל, ויש מביאין ראייה לדבריו [של הרי"ף] מדקתני במתני' הביאו לפנינו מצה, אלמא דליכא אלא חדא מצה שלימה ע"כ. וכן כתב במרדכי שם (דף ל"ח עמוד א') דיש מדקדקין כן (וכן העתיק הגר"א בביאורו לסימן תע"ג) ואח"ז דוחה המרדכי ראייה זו וז"ל, ומההיא דהכא לא קשה וכו' דהיינו דוקא בימיהם שהיו עושין הסדר אחר סעודתן, ולכך לא היו צריכין מצה אחת שלימה לעשות הסדר עליה, דהא כבר בירכו ברכת המוציא ואכלו כל סעודתן. אבל אנו שעושין הסדר בתחילה קודם

הסעודה, אז ודאי צריך שלש מצות [משום לח"מ] כדפרישית ע"כ. ולעיל מינה במרדכי שם כשמביא הסדר בקצרה (דף ל"ג עמוד ד') כתב, ומן הדין היה לנו לעשות הכריכה לבסוף של הסעודה וכו' וכן היה נראה לרבינו מאיר שבזמן שביהמ"ק קיים היו עושין כל הסדר אחר הסעודה, ולא היו אוכלין מצת מצוה אלא לאחר שמילאו כריסן מקמת ובציקות וכו' יעו"ש. אמנם בדברי הרמב"ם פ"ח הל"ו ז' ח' ט' מבואר בהדיא שגם בזמן ביהמ"ק היו אוכלין מצת מצוה מתחילה יעו"ש. ועיין עוד בהערות לראבי"ה הל' פסח דף קס"ה שהביא כמה ראיות דלא כהמרדכי, ושגם בזמן התנאים והאמוראים היו קורין ההגדה קודם סעודה. אבל לכאורה גם המרדכי לא פליג על זה, רק ר"ל שהסדר באכילת מצה ומרור וכריכה עשו בימיהם לאחר הסעודה, ולכן ס"ל דלא היו צריכין אז לח"מ כמבואר. וצל"ע בדברי רבינו שמעיה שממנו מקור דבר זה כמ"ש שם:

*

ואף דמבואר בספרי הגאונים ותשובותיהם דבעינן לחם משנה גם בימים טובים כמו בשבת מטעם שגם ביו"ט לא ירד מן (עיין להלן ד"ה ויסוד הדבר) והכי קיימא לן וכדפסק הרמב"ם בהלכות שבת פרק ל' הל"ט, ובטוש"ע סימן תקכ"ט. מ"מ כבר ביארו הגאונים והרי"ף דשאני פסח דאתא לחם עוני וגרעה לפלגא דחדא. וכן כתב הרמב"ם בפ"ח הל"ו. ולשון בעל הלכות גדולות (הובא במרדכי) דאע"ג דבעינן לחם משנה, מכל מקום אתא לחם עוני וגרעה ללחם משנה ואוקמיה אפלגא ע"כ. ומשמע בפשוטו שהכוונה דזהו לימוד מיוחד מפסוק לחם עוני, שבפסח יש להפחית חצי כבר מהלחם משנה הרגיל בשאר שבתות וי"ט. ועיין להלן ד"ה ומיהו מדברי ר"ח:

וביאור חדש בזה, מצינו בקנקן ישן, הוא רב כהן צדק גאון (כמובא בשו"ת הגאונים הנקרא שע"ת סימן רפ"ז) דאף כבר וחצי חשיב לחם משנה וז"ל, ואוחזין מצה שלימה וחצי שהיא הפרוסה, ומניח פרוסה בתוך שלימה ומברך המוציא עליהן, ואחר כך לוקח אחת מהן שירצה ומברך על אכילת מצה. דהא אנו חייבים לבצוע על ב' ככרות ביי"ט, וכיון די"ט איהו, בוצע על שתיהן. ואף על פי שפרוסה אחת מהן, היינו משום לחם עוני. ושתי ככרות קרי להו, וכן אנן תנן (ברכות דף ג:) משמרה ופלגא, תרתי משמרות הוויין. אוף הכא נמי שלימה ופרוסה, ב' ככרות הוויין, ובוצע עליהן המוציא, שהרי אמרו חכמים לא היה יורד מן לישראל ביו"ט. וכיון שלא היה יורד, נעשה י"ט כשבת וחייב לבצוע על ב' ככרות ע"כ. וכן מצינו בתשו' רב שרירא גאון (שע"ת סימן רכ"ב) וז"ל, ובליל פסח על א' וחצי, והן כמו ב' ככרות, משום לחם עוני שהוא מחצית וכו' ע"כ. וע"ע להלן ד"ה ומהשתא:

ומזה יש ללמוד לעניין מה שדן בשו"ת תת"ס או"ח סימן מ"ו, שם הביא תשו' שבסוף ספר מנחת יעקב שכתב מעין סברא זו מדנפשיה וז"ל,

והא דבעינן ב' ככרות שלמים, אינו מדין תורה אלא אסמכתא, דהרי לחם משנה דקרא אפשר לומר חדא ופלגא כדאמרינן בריש ברכות אשמורה ופלגא נמי אשמורות קרי ליה ע"כ. ויעו"ש מה שהעיר החת"ס על דבריו, וסיים דצ"ע לדינא. וכן מ"ש על זה בגליוני הש"ס לברכות דף ב: ובשרי חמד מערכת הלמ"ד כלל פ"ח, ובדברי מנחם חלק ב' דף רס"א. ולפי המבואר, עיקר הסברה מבוארת בדברי רכ"צ גאון. ובתו"ש כרך י"ד דף ש"ט העיר דבברכות דף טל: מוכח דשלימה ופרוסה לא הוו לחם משנה, והיינו ממש"ש אר"פ הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה וכו' ובתר הכי איתא א"ר אבא ובשבת חייב אדם לבצוע על ב' ככרות וכו' משמע דפרוסה ושלימה לא הוו לח"מ:

אכן מלבד מה שי"ל פשוט דכוונת רכ"צ לומר דבפסח מיקרו פרוסה ושלימה לחם משנה בדיעבד כי האיי גוונא דבעינן לחם עוני, רק הגמרא מייתיא הא דר"פ מתחילה משום דשייך זה לסוגיא דלעיל בפלוגתא דר"ה וריו"ח בפתייתין ושלמין ופרוסה מחטין ושלימה משעורין דמסקי' דירא שמים יוצא ידי שניהם וכו', ועל זה אתא ר"פ למימר דבפסח כ"ע מודו וכו' ואתא ר' אבא למימר דבשבת עכ"פ בעינן ב' ככרות שלימות לכתחילה. אך א"צ לזה, לפי שבספר הראב"ה הל' פסחים דף ק"ס מוכח דיש גאונים הגורסים בגמרא איפכא, ברישא מימרא דר' דבשבת חייב אדם לבצוע על לח"מ, ואחר כך מימרא דרב פפא דבפסח מניח פרוסה בתוך שלימה וכו' ולפ"ז לק"מ. ורב כהן צדק מפרש אדרבה דזהו הכוונה, דבפסח פרוסה ושלימה חשיבי שתי ככרות ופשוט. וע"ע דקדוקי סופרים שם אות מ'. [כיוצא בזה חשבינן בציצית ותפילין חצי כריכה ככריכה שלימה, עיין שלחן ערוך המקוצר סימן ט' הערה ט"ל]. מאידך עיין רש"י בערכין דף ט. אע"ג דיומא ופלגא הוא, חד יומא קרי ליה בגמרא התם, ומה שכתב על זה בשו"ת מהרש"ם חלק ג' סימן מ"ה שנקרא גם אחד וגם שניים:

*

וסברת החולקים ומצריכים ליטול שלש מצות ולבצוע אחת, היינו משום דס"ל דצריך לחם משנה לבד מהפרוסה וכמ"ש רש"י ורשב"ם ותוספות בפסחים דף קטז. יעו"ש. וכן כתב הרא"ש שם ובמרדכי. עוד כתב טעם שזה זכר ללחמי תודה שהיו שלשה מיני מצה וכו' יעו"ש, וכן כתבו כמה מהראשונים. וגם באו"ז סימן רנ"ב הביא ב' טעמים אלו, אף שסובר דמעיקר הדין א"צ אלא שנהגו כן. וטעם שלישי לשיטה זו, כתב המאירי בברכות וז"ל, ומה שנהגו בג' מצות, ב' שלימות וא' פרוסה, היא מפני שבת הבאה בפסח שצריך לבצוע על ב' ככרות שלימות, ותיקנוה אף בבאים בחול משום אותם הבאים בשבת. ויש מפרשים שאף בחול הדין כן, שמ"מ לחם משנה בעינן וכו' ע"כ. וכ"כ בספר המנהיג בשם הרי"ף, ועיין להלן ד"ה ועכ"פ. וכ"כ הרי"י מנרבונא בפ"י על הרי"ף דף פ"ו בשם בעל הלכות. ובארחות חיים. ויעו"ש

עוד טעם שזה זכר לג' אבות. ועוד טעם נוסף, תמצא במחזור ויטרי דף ר"פ. ובפירוש מהר"י ונה על התכלאל שראיתי בכת"י הביא כמה דינים ומנהגים בקיצור מדברי הר"ר יואל ק' שעייב, ובעניין זה כתב שם וז"ל, ועניין המצות, נהגו ג'. י"א על שם לחמי תורה שהיו ג' מינים. וי"א משום ע"פ שחל להיות בשבת ע"כ. וטעם זה האחרון צ"ב, ועיין תו"ש כרך ט"ז דף ש"ט טור ב' בעניין למה א"צ ליקח ב"ט שחל להיות בע"ש ג' לחמים. ועיין עוד בראבי"ה דף קס"ו, ובהוספות ותיקונים שבסוף כרך ג' דף תשי"ד תשט"ו. ובשכלי הלקט דף ק' ע"א:

ודבר ברור הוא שאילו הטעמים אינם מכריחים. ובעניין מ"ש דזה משום כשחל בשבת, עיין מה שנכתוב בס"ד להלן ד"ה וכשבדקתי. ולטענת לחם משנה כבר נתבאר לעיל. **אמנם** התוספות בפסחים שם כתבו שיש ראייה דצריך ג' מצות, מהא דאיתא התם בברכות אחר מימרא דר"פ דבפסח מניח פרוסה וכו' וקאמר בתר הכי אר"א בשבת חייב לבצוע על ב' ככרות משום לח"מ, ועיקרה דהא מילתא במסכת שבת פרק כל כתבי, ולמה הוצרכה הגמרא להביא דב"ז בסוגיא שם. אלא להכי מייתי לה, לומר שצריך להוסיף מצה שלישית מטעם לח"מ יעו"ש. ובפירוש זה ארווחו בעלי התוספות גם מאי דקשה לשיטתם מלשון הגמרא מניח פרוסה לתוך שלימה, דמשמע דליכא אלא חדא כנזכר לעיל. דלפ"ז א"ש דסבירא להו דמשום הא גופא הוצרכה הגמרא לאתויי בתר הכי דצריך לח"מ, כדי שלא תטעה לומר שלא תהא אלא שלימה אחת:

ברם יש ליישב ולומר דאינה ראייה, דנקטו מימרא דר"א, אגב מימרא דרב פפא וסוגיא דלעיל, כדאשכחן אורחא דתלמודא בדוכתי טובא, ואדרבה הרי מלשון הגמרא אר"א ובשבת חייב אדם לבצוע על ב' ככרות, משמע דאתא למימר דשבת שאני מדין פסח דאמר' לעיל, דבפסח הוא שלימה ופרוסה ובשבת ב' שלימות. **ואם** נפשך לומר דהגמרא נקטה לשון מימרא דר"א כמו שנאמרה במסכת שבת, אך עיקר הכוונה במה שהובא דבר זה כאן הוא להורות דה"ה בפסח יקח ב' שלימות, א"כ הרי ה"ה נמי יש לפרש איפכא, דהגמרא אתיא לפרושי דהא דצריך ליטול ב' ככרות הוא משום לח"מ כבשבת, אלא דאתא לחם עוני וגרעיה וכשיטת הרי"ף והרמב"ם וסיעתם, ועיין לשון רבינו חננאל בפסחים דף קטו: **ולפמ"ש** לעיל שיש גאונים דגרסי איפכא, ברישא מימרא דר' אבא ובתר הכי מימרא דרב פפא, לק"מ, ואדרבה יש ראייה היפך משיטת התוספות וסיעתם (ועיין בראבי"ה דף ק"ס שיש גאונים שלמדו מזה דאף כשחל פסח בשבת אין בוצעין כ"א על פרוסה ושלימה) אלא דהרי"ף התם גריס כבגמרא שלפנינו. ועיין עוד בהגדה של פסח למהר"ל בגבורות ה' דף קכ"ט:

והנה בספר האגור סימן תת"ח אחר שמביא השיטות השונות על מה לברך המוציא ועל מה על אכילת מצה אם על הפרוסה או על השלימה וכו', גם הביא דעת הרי"ף והרמב"ם שכתבו ליקח ב' מצות ולבצוע אחת וכו' סיים בזה"ל, ואני המחבר אכתוב מנהג של מורי אבי זצ"ל שהיה לוקח ג' מצות כלומר הפרוסה באמצע, ומברך על שלשתן המוציא, כדי לקיים לח"מ בשתי שלימות, וגם לקיים מה דרכו של עני בפרוסה. ואחר כך הניח השלישית והחזיק בידו הראשונה והשנייה הפרוסה, ומברך על שתיהן יחד על אכילת מצה, ובצוע משתיהן יחד, כזית מכל אחד, ובזה יוצא ידי כל הדעות והספיקות ע"כ:

ומשמע דכוונתו לומר דבאופן זה יוצאין גם ידי שיטת הרי"ף והרמב"ם בפירוש לחם עוני, ולא רק שזה מועיל לצאת מידי הספיקות על מה לברך המוציא ועל אכילת מצה. ולפ"ז היה נראה לומר דאף אנן דנהיגין בככר וחצי, ראוי יותר לעשות כן לחומרא, ומקיות טוב אל תקרא רע, וכמ"ש בכיוצא בזה רבינו המחבר בעניין הנענועים, הובא בפסקי מהרי"ץ הלכות לולב סעיף כ"ח דף ע"ר, דאף דלהרמב"ם אין מנענעין כי אם בהולכה והובאה מעלה ומטה, נהגו להוסיף לרוח ימינו ושמאלו לצאת גם ידי חובת דעת הרא"ש יעו"ש. וכמו-כן כתב לעיל (סדר קדש) יש מחמירין לקדש מעומד וכו' כי לדעת רמב"ם אין זה עושה איסור רק שאין חיוב לעמוד, ומהיות טוב וכו'. וכבר אמרו בסוגיא זו שאנו עוסקים בה ירא שמים יוצא ידי שניהם, ושלימה משנתך שהשכנת שלום בין התלמידים וכו' ע"כ. וכדברי האגור הללו, כן היא משמעות הרבה פוסקים שהביאו שיטת הגאונים הרי"ף והרמב"ם וסיעתם בלשון דסבירא להו דסגי בככר וחצי, או שאין צריך ג' מצות וכיו"ב. משמע דליכא קפידא אככר וחצי דוקא לדידהו. ועיין עוד בטוש"ע ריש סימן תע"ה ובכ"ח שם ד"ה ומ"ש ומפני שיש מי שאומר וכו', שג"כ כתבו לצאת ידי חובת שניהם, אבל שם נראה דלא קאי כ"א לעניין על מה לברך המוציא ועל מה על אכילת מצה, ולא לעניין ככר וחצי או שנים וחצי. ועיין עוד בתשו' הרדב"ז ח"א סימן תפ"א. וכף החיים סימן תע"ב סק"ו:

א"ל ה' ויאר לנו דברי גאון שבאחרונים, הוא ניהו הגר"א בביאורו לסימן תע"ג סעיף ד', שממנו יש לנו ללמוד כי אין לשנות המנהג, וצריכין ליקח ככר וחצי בלבד דוקא, שכן שם הכריע כשיטת הרי"ף והרמב"ם וסיעתם ונימק טעמיו לזה בזה"ל, דעת הרי"ף וכו' והרמב"ם וכו' דא"צ אלא ב' מצות, וכן דעת המ"מ והרבה גאונים וכן דעת רמ"מ [אולי הוא ר"ת ר' מנחם מוינא, שהביאוהו התוספות כדלעיל ד"ה ומנהגינו. ובמהר"ם מרוטנבורג, לא מצאתי לפום רהטא. יב"ן] וכ"מ לישנא דמתני' הביאו לפנינו מצה וכו' [עיין על זה לעיל ד"ה עוד]. וכן מ"ש לחם עוני משמע כן, דאל"כ אין זה דרך עניות כיוון שיש לו ב' מצות וגם יש לו חצי מצה, אלא כנ"ל. ומברך המוציא ועל אכילת

מצה על הפרוסה ובוצע שתייהן [עיינן להלן אות ר"פ] וכו' וכ"ד הרשב"א בתשובה וכן עיקר עכ"ל יעו"ש. וכן איתא במעשה רב שהיה הגר"א נוהג כן הלכה למעשה, וכן הוא מנהג ההולכים על פי הוראותיו. ולפי דבריו הרי ברור דלשיטה זו בעינן ככר וחצי דוקא, מטעם ששני ככרות לא הוו דרך עניות. ומטעם זה שינה הגר"א ממנהג אבותיו מדורות רבים שלפניו, לעשות כן. דאלו היה סובר שאף להסוברים ליקח ככר וחצי, מ"מ גם ב' ככרות וחצי שפיר דמי, לא היה משנה המנהג למעבד כחד שיטה, ועל כרחק אינו כן ולדידהו צריך דוקא ככר וחצי. ויש מעשה אודות זה כשהיה הגר"א בגלותו קודם שנתפרסם, ונהג כמנהגיו המיוחדים כליל הסדר, ובעה"ב שהיה רב חשוב הקפיד עליו, אך כיון שראה שהוא גברא רבה שתק לו, וקיצרתי. נושמה אף הפוסקים דנקטו בהביאם שיטת הרי"ף והרמב"ם לשון דא"צ לדידהו ג' מצות, לאו בדוקא הוא ולעולם הכוונה דסוברים דאין ליקח ב' וחצי, שהרי גם הגר"א עצמו נקט לשון זה דאין צריך וכו'. וכבר מצינו בכמה דוכתי לשון אין צריך להוראת איסור, וכדלעיל אות ס' ד"ה ואף שהרמ"א]. קל וחומר אנחנו שאין לנו לשנות ממנהגינו:

ולדעת רבינו המחבר, גם לולא סברת הגר"א, אין לשנות. ושור"ר שכן מתבאר מדברי הריטב"א בהלכות סדר ההגדה שכתב כי מה שנהגו ליטול ב' מצות ומחצה, לא אמרו בזה טעם מיושב, וגם אינו מעיקר התלמוד כלל וכו'. אבל כך ההלכה בלא שום ספק, שמברך על מצה שלימה ופרוסה וכו'. ושם בהערה פ"ה הובאו דברים קשים נגד מנהג ב' מצות ומחצה, שטעו בזה רבים, ומשיאים על הראשונים עוון אשמה שיהיו מחטיאים לרבים וכו' יעו"ש:

ובכוונת דברי הגר"א נראה להסביר שהגם דדרך עניות אינה ג"כ אף בככר שלם אחד, רק פרוסה, מ"מ ככר אחד בעינן שלם משום כבוד יו"ט וכמבואר בפ"י תר"י על הרי"ף בברכות דף טל: ד"ה הכל מודים וכו' מניח שלימה להידור מפני המועד, ובוצע מהפרוסה משום לחם עוני וכו' ע"כ. וכ"כ בשיטה מקובצת שם יעו"ש. ועיינן עוד להלן ד"ה ומיהו מדברי ר"ח. וזהו הפירוש בדברי הרי"ף אתא לחם עוני וגרעה לפלגא דחדא, היינו דבזה שממעט חצי ככר ממה שנוטל בשאר י"ט, מינכר דהוי לחם עוני. אבל כשהם שנים כבכל י"ט ורק מוסיף עליהם פרוסה, לא הוי דרך עניות. וסברת החולקים לכאורה יותר פשוטה, כי רק הפרוסה זכר ללחם עוני, ולא איכפת לן מן השאר. מאידך יתכן שמטעם זה נהג מהרי"ל להשמיט המצה השלישית התחתונה קודם ברכת על אכילת מצה, והעתיקוהו האחרונים, שזה כדי שלפחות בשעת ברכת על אכילת מצה יהיה דרך עניות. וע"ע אור תורה ניסן ה'תשנ"ג דף תקל"ט:

*

ומהאיי טעמא אין לטעון ממש"כ רבינו האיי גאון והוב"ד בספר האשכול (ח"א דף ל"ט) וז"ל, אמר רב פפא הכל מודים בפסח וכו' איכא מאן

דמפרש דהא דאמר רב פפא הכל מודים וכו' משום לחם עוני דלא לבצע אתרתי כשאר שבתות וי"ט אלא ימעט משום לחם עוני. ואיכא רבנן דמפרשי הכי עיקר שמעתא, הביאו לפניו פתיתין ושלמין וכו' ולפום הדין פירושא אם הביאו לפניו בפסח פתיתין ושלמה, מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע. אבל אם כל מה שהביאו לפניו שלמים, לא צריך להניח פרוסה בתוך שלימה אלא בוצע על ב' ככרות כשאר י"ט. והדין פירושא טפי מקרב. מיהו מנהגא דעלמא בלילי הפסח, שמניח פרוסה בתוך שלימה ומברכין, ולא ידעינן אי נהוג הכי בדוקא, או כי היכי דסליק אדעתיהו וכו' עכ"ל. ומביאו הרמב"ן בחידושיו לברכות דף טל: וכן המאירי שם, ובפסחים דף קטז. הביא דבריו בתוספת ביאור, שלפי זה אם יש לו שלימות אדרבה לא יפרסן, והידור יותר לברך על שלימות כבכל י"ט. ומה שלמדו זה בגמרא מקרא לחם עוני, אין זה לומר שהוא חובה אלא רשות הוא, וכהא דברכות דף לת. האיי כובא דארעא (פירוש לחם הנאפה בקרקע) נהמא הוא ואדם יוצא בו ידי חובה בפסח. מאי טעמא. לחם עוני כתיב ביה, ובודאי אין ר"ל דחובה לעשות כן, אלא רשות הוא [ויעו"ש ברמב"ן]. והדברים נראין, אלא שהמנהג לפרוס ומנהג בעלמא הוא וכו' יעו"ש. ועיין עוד בר"ן ומהר"ם חלאווה בפסחים שם, ובמש"כ לעיל אות רס"ט. ובאווה"ג לברכות בחלק ליקוטי גאונים דף קכ"א. ומי שנוטל ב' ככרות וחצי יוצא גם ידי חובת שיטה זו, אלא דלדין דקיימא לן כהסוברים ליטול כבר ומחצה אי אפשר לצאת ידי חובת שיטה זו לפמ"ש לעיל עפ"ד הגר"א. והרי רב האיי עצמו מעיד שכ"ה מנהגא דעלמא, ובריי"ץ גיאת איתא בשמו שכ"ה מנהג כל העולם כדלעיל ד"ה ומנהגינו. וגם הרמב"ן בברכות שם סיים, כיון דמנהגא הוא, הכי עבדינן למפרס ולאקבועי מצוה בפרוסה ע"כ. וכן בספר האשכול שם כתב, ולי נראה מנהג אבותינו תורה וכו' לפיכך נהגינן וכו' כמ"ש הגאון ר' יצחק [אלפסי] ז"ל ע"כ:

ואף שהראשונים הנז"ל ציינו כמה מקומות דאיתא בגמרא עניין לחם עוני לרשות ולא למצוה כשיטת רבינו האיי, מ"מ הכא בגמרא פסחים דף קטו. הוא דבר הלמד מעניינו שהכוונה למצוה. דאמרינן לעיל בסמוך, לחם עוני, שעונין עליו דברים הרבה וכו' ובתריה קאמר לחם עוני, מה דרכו של עני בפרוסה וכו'. וכמו שעונין עליו דברים הרבה (דהיינו בהגדה, עיין על זה לעיל שלהי אות קי"ז) היינו מצוה ולא רשות, הוא הדין זה. וכן הא דלקמיה דילפי מלחם עוני מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה וכו' עיין ברש"י ורשב"ם שפי' כדי שלא תחמיץ, ובחדושי מהר"ם חלאווה כ' בשם רב האיי גאון עצמו שמפרש דהיינו שיעסוק הוא גופו במצוה יעו"ש. ויש לחלק לשיטת רבינו האיי ולומר דזה אינו מצוה אלא חומרא כדמשמע מלשוננו שם. ועיין עוד בשו"ת צמח צדק או"ח סימן תע"ח דלהסוברים דבעינן למצה פרוסה לכתחילה, נראה דזה מדאורייתא דהא ילפי' לה מלחם עוני וכו'. ועיין בשער הציון להמשנ"ב

על שיטת הט"ז בסימן תרע"ח דלחם משנה הוא דאורייתא, ולעיל (ד"ה ומזה) בשם שו"ת החת"ס:

ואפשר דמה שמהריק"א בשלחן ערוך פסק כמאן דאמר ליקח ג' מצות ולבצוע מהאמצעית, אינו משום שבזה יי"ח כולי עלמא, ולכן אף שלפי דרכו להכריע כשנים מתוך ג' עמודי ההוראה וא"כ הרי הרי"ף והרמב"ם פסקו ליקח שנים, ואעפ"כ פסק הוא ליקח ג'. דאין זה ראייה וי"ל דאפי' אי נימא דלרי"ף ורמב"ם בעינן דווקא ב', מ"מ כתב מהריק"א ליקח ג' מאחר שכן היה המנהג במקומם וכמ"ש בהדיא בעצמו שכן המנהג בב"י סימן תע"ג ד"ה ומביאין לפניהם. וריש סימן תע"ה סוד"ה ומ"ש שיש מי שאו' וכו'. ובכהאיי גוונא דרכו לפסוק אף נגד עמודי ההוראה הנז"ל וכמו שנתבאר בס"ד לעיל אות כ"ה כ"ז כ"ח. וע"ע מגן אברהם ריש סימן תפ"ג שכתב ששם פסק מרן כדעת הרי"ף שלוקח רק שתי מצות, ועיין שם בכיאר הגר"א ובכיאר הלכה להמשנ"ב:

והגם שאף על פי הסוד כתבו בשם רבינו האר"י ליקח ג' מצות שהם בחינת חב"ד וכו', הנה גם גאון עוזינו מהרי"ץ ורבינו הגר"א ידיהם רב להם בחכמת הקבלה. ויש לדעת ולהבין שלכל מנהג ושיטה בהלכה יש סוד ויסוד בפנימיות התורה, אשר על כן אין זה הכרע כלל ואכמ"ל. וגם הרמ"ע מפאנו שהיה מקובל גדול, פסק לברך אחדא ופלגא לחוד, בספרו אלפסי זוטא. ועיין קונטרס בין זרועות עולם להרה"ג ימ"ה שליט"א, לגבי סידור המטה בין צפון לדרום. ובמה שכתבתי בס"ד בבארות יצחק הלכות לולב ס"ק קכ"ב לגבי תוספת הדס שוטה. וז"ל המלבושי יו"ט (בעל ספר תוי"ט על המשנה) סימן תרנ"א, לעשות כוונים למלאכת השמים וסודו, נקל הוא לעומדים לפני ה'. כי **הבחינות מתרבות עד אין תכלית**. אך האדם ישים עיקר לקבלתו ולמנהג כל ישראל, ואחריו יקום לדעת מוצא דבר בגלוי ובסתר אם ייגע ימצא. אבל להפך המנהג והקבלה הנמשכת בכל תפוצות ישראל מפני הסברא שישכור עפ"י הסוד, אין זה וכו'. אילו יאמר האומר מדרך הסוד ולקיים מנהגינו ולא לסתור, אך לייסדו ולקיימו, או להוסיף צדק באמרי פיו, אז נשמע לו באהבה ותשואות חן חן. אבל **לסתור, זה אינו ע"כ**. וע"ע הקדמת מהר"י צעדי שהביא רבינו המחבר בתחילת תכלאל עץ חיים, דף א' עמוד ב', בשם אליהו זוטא. ובקונטרס ויכוחא רבא (דף ג' ע"א) הובא מדברי אחד מתלמידי הגר"א שכתב בזה"ל, ראיתי [להגר"א] וכו' שהוא לא סידר כדעת האר"י ז"ל, שהניח לסדר רק מצה שלימה ופרוסה כדעת הרי"ף וכמשמעות הגמ' מניח פרוסה בין שלימה ומה דרכו של עני בפרוסה וכו' ולא היה חושש לד' הרא"ש שיעשה ג' מצות זכר לעשרון של לחמי תודה. וגם לא היה חושש לכוונת האריז"ל שכתב הרב הכוונות על ג' מצות דוקא. וגם לא היה מניח שאר צרכי הסדר בקערה עפ"י סדר האריז"ל עם כוונות עכ"ל. **שוב** ראיתי בדברי נגידים

למהר"ל מפראג על הגש"פ (מהר"ר חדרה ירושלם ה'תשל"א דף מ"א) שכתב וז"ל, הקערה הגדולה רומזת אל המדרגה הנקראת כתר, והג' מצות המורים שעליה ירמזו אל הג' מדרגות העליונות חב"ד. ודעת הפוסקים לסדר רק שתי מצות, סוברים שמדרגת הדעת אינה מן המספר וכו' ע"כ. והמבין יבין. ועיין זוה"ק בראשית דף קנ"ז ע"א, ותיקוני הזוהר תיקון י"ג דף כ"ד ע"ב, ותיקון כ', ותיקון ס"ט דף קכ"ז ע"א, ודמשק אליעזר על ביאור הגר"א סימן תע"ג סס"ק י"א, ושו"ת מנחת אלעזר חלק ג' סימן כ"ב, ובקונטרס ויכוחא רבא דף י"ב ע"א. וז"ל מהר"ר ישראל הכהן בספרו סגולת ישראל פרשת קדושים דף תקצ"ג, כל יום האמור בקדשים, הלילה הולך אחר היום, כדי שיהא הדין כלול ברחמים. ולכן קדשים קלים נאכלים לב' ימים ולילה א' עד חצות, כי החצות רמז למדת הדין. וכן העניין שמניח פרוסה בתוך שלימה בלילי הפסח ע"כ [ועיין דברי רבינו המחבר לקמן גבי שפוך חמתך, שלילה זה הוא כולו רחמים וכו']:

*

וְלֹא רק בתכאליל הקדמוניות מפורש הוא מנהגינו ליטול שתי ככרות ולחלוק אחד, אלא גם במאוחרות. [חוץ מאותם שמסדריהם המירו המנהגים על פי פסקי מהריק"א בש"ע. ונראה שסברו בפשיטות דהוי לשופרא דמילתא שבשלוש יצאו ידי חובת כולי עלמא, ולא נחתו לסברת הגר"א]. וכן הובא בספרי חכמי תימן הקדמונים בפשיטות, כגון מהר"ד עדני במדרש הגדול כמ"ש להלן ד"ה אמנם נראה. ומהר"ר נתנאל בן ישעיה במדרש אור האפילה פרשת ראה על פסוק לחם עוני וז"ל, מכאן שמקדשין על ככר וחצי ע"כ. ומהר"ר סעדיה בן דוד במדרש הביאור כת"י, לחם עוני, מה דרכו וכו' אף כאן בפרוסה. לפיכך בוצע על חלה ומחצה ע"כ. וכן מהר"ז הרופא בנימוקיו על הרמב"ם כדלהלן ד"ה אחר זמן. ושם אחרי כן, נביא בס"ד ארבע שיטות חלוקות לחכמי תימן בעניין זה של ככר וחצי, אם זה ג"כ ביו"ט בשחרית וגם בתוהמ"ע וכו', ומכל מקום בעיקר העניין כולם הושוו לטובה בשיטה זו של ככר וחצי בלבד כהרמב"ם מאריה דאתרין. אשר יאמר כי הוא זה שכן היה המנהג פשוט בזמנם באין חולק. [ווע"ע לעיל סוף ד"ה והגם, בשם סגולת ישראל למהר"ר ישראל הכהן]:

כמו כן גם מהר"י צאהרי מחכמי תימן, שהיה אחריהם בזמנו של מהר"י קארו, כתב כן בצדה לדרך פרשת בא וז"ל, מצה, על שם שהיו נותנים להם פרוסה של מצה [ניעו"ש, וכן איתא בארחות חיים וכל בו שאמר ר' יוסף האיזובי בשם הר"א נ' עזרא וז"ל, שהיה שבוי בהודו והיו מאכילין אותו לחם מצה ולא נתנו לו לעולם חמץ. והטעם מפני שאינו מתעכל במהרה כחמץ ויספיק ממנו מעט, וכן היו עושין המצרים לישראל ע"כ. ועיין עוד בר"ד אבורדרהם בפסקת הא לחמא ובפסקת מצה זו וכו'. ובדברי רבינו המחבר בשתי פסקאות אלו. ובדברינו להלן אות רפ"ב ד"ה

ומצוה] ועל זה היה צריך לברך על ככר וחצי כדרז"ל לחם עוני ומה דרכו של עני בפרוסה ע"כ. פירוש שהמצרים היו נותנים להם רק מעט מצה דרך עניות ובזיון יעו"ש לעיל מינה בצדה לדרך. וכ"כ עוד בסוף דבריו ז"ל, וכתבו אותה ברמז בהא לחמא עניא, ובקביעת ככר וחצי, וטובים השנים מן האחד עכ"ל. וכוונתו על פי מה שמבאר שם שאכילת המצה היא לזכר מה שהיו אוכלין מצה במצרים, ולא לזכר המצה שאכלו אחר שיצאו ממצרים כדכתיב בקרא ויאפו את הבצק וגו' עוגות מצות וגו' יעו"ש, וכדמשמע בנוסח הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא דנפקו וכו' וכן מדקבעו ככר וחצי דרך עניות כמו שהיו מביאין להן המצרים, משא"כ אחר שיצאו היה להם בריווח (כל זה מבואר בדברי מהר"י צאהרי שם) ועל זה מסיים "וטובים השנים מן האחד" כלומר שלא הסתפקו חז"ל לרמוז עניין זה באחד משני אלו, דהיינו או בנוסח הא לחמא בלבד, או במה שקבעו לברך על ככר וחצי בלבד, אלא בשניהם גם יחד [אך יעויין לעיל אות רל"ו (ד"ה ובכוונת) שכתבנו דנוסח הא לחמא נתקן בזמן הגלות]:

אי נמי יש לפרש דר"ל לפי שביאר שם מתחילה דמהא דאיתא בהגדה, מצה זו שאנחנו אוכלים וכו' על שם שלא הספיק בציקן של אבותינו להחמיץ שנאמר ויאפו את הבצק וכו', משמע דהמצה היא לזכר מה שאכלו אחר שיצאו ממצרים, ולא לזכר מה שאכלו בזמן שעבודם במצרים יעו"ש מה שמפרש בזה, ועל זה מסיים שטובים השנים, דהיינו שיש להעדיף מ"ש בנוסח הא לחמא, וקביעת ככר וחצי, שמהם נלמד שזה לזכר המצה שאכלו בשעבודם במצרים, על פני האחד היינו מה שיש ללמוד (בטעות לפי דעתו) ממ"ש מצה זו שאנחנו אוכלים וכו' יעו"ש (ועיין עוד תורה שלימה פרשת בא כרך י"ב אות תקצ"ג). **אלו** שני הפירושים הנראים והמתקבלים בכוונתו, לאפוקי ממה שראיתי לחכם אחד שחשב דכוונתו במ"ש וטובים השנים וגו' שטוב יותר לצרף שנים לחצי (כשיטת הסוברים ליקח ג' מצות ולפרוס אחת) מאשר לצרף אחד לחצי, דזה אינו במשמעות לשונו ואינו מן העניין. וכל מעיין ישר יחזו פנימו, יבין דאין זה המכוון בדבריו אלא כמו שביארנו, וזה ברור:

וסייעתא לדברינו מצאתי אחר זמן מתוך מה שרגיל מהר"י צאהרי בסגנון זה למובן זה במקומות אחרים, שכן מצאתי לו בצדה לדרך פרשת חיי שרה על פסוק ויספר העבד וגו' שמסיים וזה פשט נאות, נראה לי שהוא חזק וטוב מן הראשון, ו**שניהם כאחד טובים** ע"כ יעו"ש. עוד מצאתי שם בשלהי פרשת ואתחנן על פסוק שמע ישראל (וזה רק בכת"י, אבל בדפוס לא מצאתי פיסקא זו) אמר הכותב אל יאשימני המעיין במה שהתחלתי לומר בשכל גלגל הלבנה שהוא עשירי והוא השכל הפועל, וכאן נתחלפה השיטה. אבל מה שכתבתי למעלה הוא כפי מה שמצאתי לר"ש בן גבירול ז"ל. ומה שכתבתי עתה, הוא כפי דעת הרמב"ם ז"ל בספר המורה ח"ב פ"ד, לזה הוצרכתי לכתוב

שתי הדעות, ומובים השנים ע"כ. ועיין עוד נדון על סגנון כזה, בבית יוסף הלכות פסח סימן תל"ד. ודע כי גם בעניינינו שכתבנו לעיל בשם מהר"י צאהרי וטובים השנים מן האחד, בכת"י ליתא תי' "מן האחד". וכת"י זה, הוא שדיברתי אודותיו במאמר אופן המרכבה פרק ה' דף ל"ז הערה א':

*

וכשבדקתי בתכאליל כת"י רבים ושונים, מצאתי כתוב בחלק מהם שכבר וחצי היינו דוקא כשחל פסח בחול, אך אם חל בשבת צריך ליקח שני ככרות וחצי. וז"ל תכלאל משנת א'תתצ"א לשטרות, ה'ש"מ ליצירה, ויאכל רג'ף ונצף. ואן כאן סבת פיאכל רג'פין ונצף ויבארך המוציא וכו'. ובחלק מהתכאליל לא חילקו, ומשמע דאף בשבת אינו נוטל כי אם ככר וחצי. וכן מצאתי מפורש בתכלאל אחד שכתוב בו בזה"ל, ויכסר ואחד נצפין וימסך ואחד ונצף. ונ"ב בגליון, שאלה, למה. פי' לפי שהוא לחם עוני וכו'. א"כ אפי' בשבת שלפסח מברך על ככר וחצי משום דאתא לחם עוני וגרעה, אבל שאר שבתות וי"ט מברכים על ב' ככרות שלמים ע"כ. וכ"ה מנהגינו שאף כשחל בשבת אין לוקחין אלא ככר וחצי, וכן מבואר בדברי רבינו המחבר בשם הרשב"ץ שכן מוכח מהרי"ף והרמב"ם. ומלשון בעל ההגהה בתכלאל הגו', נראה שבא לומר שאפילו בשבת חוהמ"ע דפסח אין נוטלין כי אם מצה וחצי (מדלא קאמר אפי' כשחל בשבת וכו'). ועניין זה צריך ביאור:

ויסוד הדבר לחלק בין כשחל בשבת לכשחל בחול, מבואר בהלכות גדולות (ד"ב דף קמ"ב קמ"ג) וז"ל, ופירשו רבנן דמתיבתא דאפילו ביו"ט בוצע על ב' ככרות וכו' ובי"ט נמי לא ירד מן וכו'. והיכא דמיקלע פסחא בשבתא, בוצע על תרתי ופרוסה ע"כ. וכן במאה שערים להרי"ץ גיאת דף ק"ג כתב, הכי אמר מר רב נטרונאי, וְלִפְיָן [פי' כורכים, ועיין מ"ש בס"ד בנקרת הצור, בסוף פסקי מהרי"ץ כרך ו' דף תקי"ב אות ב'] רפתא דלחמא עניא בשרירא [בשלימה. עיין הערות על האשכול הוצאת אלבק דף ס"א] ומברכין המוציא ועל אכילת מצה. והיכי דמיקלע פסחא בלילא דשבתא, בצע על תרתי ופרוסה ע"כ. וכ"כ רס"ג בסדורו דף קמ"ה יעו"ש. וכן בסידור ר' שלמה בר' נתן דף פ"ח [וודף רנ"א], מצה וחצי, ובשבת ב' וחצי. וכ"ה בחילוף מנהגים המובא בראב"ן דף ע"ד ע"ג, ובראבי"ה דף ק"ס, ובטור או"ח ס"ס תע"ה, דאנשי כבל נוהגים כשחל פסח בשבת מניח פרוסה בין ב' השלימות, וכשחל בחול מביא פרוסה ושלימה. ואנשי ארץ ישראל, בין בחול בין בשבת מניחין פרוסה על השלימה ובוצע. ובראב"ן וראבי"ה שם איתא עוד חילוף ביניהם, דאנשי כבל בוצעים על ב' ככרות שלימות בשבתות וי"ט משום לחם משנה, ואנשי ארץ ישראל אין בוצעין אלא על אחד שלא להכניס כבוד ערב שבת בשבת [פי' כי לח"מ היה א' לשבת וא' לערב שבת. ראב"ן יעו"ש, ובאו' הגאונים לברכות חלק התשובות סוף דף פ"ט:

ואם כן בשלמא מנהג אנשי ארץ ישראל אתי שפיר דמוסיפין בפסח פרוסה מלבד כבר אחד הרגיל בשאר י"ט משום לחם עוני (ועיין להלן ד"ה ומיהו). אך לאנשי בבל, הלא מפורש שגם ביי"ט נהגו ב' ככרות, א"כ מאי שנא פסח שחל בחול דאין לוקחין אלא א' ומחצה וכשחל בשבת שנים ומחצה, הלא גם כשהוא בחול צריך לח"מ מטעם שהוא י"ט. ואמנם כן הקשה הראב"ה לקמיה שם דף קס"א כשהביא שיטת גאונים הסוברים לחלק כן יעו"ש. ובר"מ המאירי בברכות דף ט"ל ע"ב. [נוחכם אחד רצה לתרץ, דדוקא ביום טוב שעל זה נאמר לחם עוני ולא על שבת. והשבתי דדוחק הוא ומאי שנא. ועוד דאם כן לחם עוני ביו"ט הוא למגרע חדא ובשבת להוסיף פלגא על תרי, וזה לא מצינו. וגם אם חשיב לחם עוני בשבת בתרתי ופלגא, נעביד הכי גם ביו"ט, ועייין]:

ותמוה מש"כ בספר האשכול (ח"א דף מ') - לפרש שיטת בה"ג שחילק בין שבת ליי"ט, דסבירא ליה דבי"ט א"צ לחם משנה, ודעתו שירד אז מן ולכן כשחל פסח בחול א"צ לח"מ וכו'. הלא בה"ג כתב בהדיא קודם לזה דבי"ט נמי צריך לח"מ וכדלעיל, ועיין, דאולי לא היה לפניו לשון זה בה"ג. ועיין עוד במחזור ויטרי דף רע"ט, ר"פ, ובמדרש ר' דוד הנגיד על הגש"פ דף מ"א:

וכשימה זו כתב בספר מנהגים להר"א קלוזנר רבו של מהרי"ל דף ל"ז ע"ב וז"ל, שכן קבלה בידינו רב מפי רב, וכן מצינו במנהגם של אנשי בבל ע"כ. וברוקח סימן רפ"ד כתב, כך נמצא בסדר רב עמרם [איני יודע אם לשון זה שייך למעלה או למטה יעו"ש. יב"ן] פסח בחול די לו בב' מצות, על השלימה המוציא ועל הפרוסה על אכילת מצה. אבל אם אירע בשבת, צריך שלשה, כך מצאתי. ואין לנו קבלה כך [אלא] בין ביי"ט בין בשבת צריך ב' שלימות וא' פרוסה וכו' ע"כ. [וכן] בליקוטי מהרי"ח חלק ג' דף י"ב הביא משערי רחמים בשם הגר"א דכשחל פסח בשבת יקח ג' בשביל לחם משנה]: **ועכ"פ** כל שאר הגאונים הסוברים דנוטלין שלימה ופרוסה בלבד, לא חילקו כלל בין כשחל ליל פסח בשבת לחל בחול, דלעולם א"צ אלא כבר וחצי וכמנהגינו. והכי איתא בהדיא בראב"ה דף ק"ס, ובברכות אמרינן הכל מודים בפסח וכו', ויש גאונים מפרשים דאדלעיל קאי, דאע"ג שבשבת בעי לח"מ, פסח הבא בשבת מצוותו לפרוס אחד מן השנים ע"כ, ויעו"ש בהע' י"ד, ט"ו. ובהוספות ותיקונים שבסוף כרך ג' דף תשי"ד-תשט"ו. וכ"ה משמעות דברי הרי"ף בערבי פסחים וכמש"ש בספר המכתם (וכל שכן לפמ"ש להלן דנראה דלשיטת הרי"ף ודעימיה אף בשבת שבתוך הפסח מברכין על כבר וחצי) ודלא כמ"ש בספר המנהיג דף פ"ו סע"א בשם הרי"ף בהיפך עיין לעיל ד"ה וסברת. וכ"כ גם הר"מ המאירי שם בהדיא. וכ"כ הרשב"ץ בשיטת רי"ף ורמב"ם, והביא דבריו רבינו המחבר כאן. וכן כתב הרמ"ע באלפסי זוטא

בברכות שם, שכבר וחצי הוא גם בשבת, והביאו גם החיד"א בפתח עיניים שם:

*

פ"ש גַּפֶּן לְבָרְרִי הא דנהיגינן לברך כל שבעת ימי הפסח על כבר ומחצה אף בשבת שבאמצע. וכבר העידו על המנהג בזה כמה וכמה מרבני תימן, כגון הרא"ח נדאף בענף חיים על עץ חיים הנדפס דף כ"ה ע"א וז"ל, וכן בכל ימי הפסח המנהג לברך על כבר וחצי מימות ראשונים. וכ"כ מהר"ר זכריא הרופא בנימוקיו להרמב"ם ז"ל הלכות חמץ ומצה פרק ה' (עיין להלן ד"ה אחר זמן) וכן דייק לשון הש"ס דקאמר הכל מודים בפסח שמברך על (כבר וחצי) [פרוסה ושלימה] ולא קאמר כליל פסח (מצאתי כתוב) עכ"ל. (ועיין להלן מ"ש על דיוק זה). והוא מדברי הר"ר לוי נגאר ז"ל הוב"ד במהדור' עץ חיים שהוציא לאור הר"ר שמעון צאלח ח"ב דף קל"ב, ונוסף על הדיוק הנ"ל כתב שכן הסכימו בני הישיבה [בביהכ"נ של רבינו המחבר] בהסכמת עטרת ראשינו מהר"י בדיחי [מחבר שו"ת חן טוב ולחם תודה. יב"ן]. ונראה שלרוב פשיטות המנהג, לא הוצרך מהרי"ץ להזכירו וכו' יעו"ש. [ואולי כוונתו מפני שדרך כלל רבינו המחבר בא בחיבורו זה לחזק את המנהגים ששמע עוררין עליהם. אבל בזה היה המנהג פשוט כן בזמנו, לפיכך לא הוצרך לחזקו, ואף לא להזכירו, ודוק. ואגב יש להעיר כי הרא"ח נדאף בהערותיו על סידור תפילת כל פה, דף מ"ט, כתב בשם רבינו המחבר גם על כל ששת ימי החג יעו"ש. וזה שלא בדקדוק, כי רבינו המחבר לא כתב זאת בהדיא. ובכמה מקומות דרכו של הראשון כן, ואכמ"ל]. וכן ראיתי שהר"י עומיסי מחכמי העיר רדאע, שאל מרבני עי"ת צנעא וז"ל, איך הדין נותן בפסח בבציעת הפת, אם בכבר וחצי כל ז' ימי הפסח, או לאו. דיש חולקים בזה, ולכן הוצרכתי לשאול פי מפיקי מרגליות ליישב מנהג אבות. והשיבו לו מה"ר אברהם צאלח [דור רביעי לרבינו המחבר] ועוד חכם אחר בזה"ל, עניין כבר וחצי בפסח, שייך בכל ז' הימים ואפילו בשבת שחל תוך הפסח. והעלה אותו רבינו זכריה הרופא בפירושו להרמב"ם ז"ל. ויליף לה מקרא, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני. וכן הוא המנהג. ומאן דבעי למהוי חסידא, ליקיים מילי דאבות. סדר ויחי טבת, בר"ג [לשטרות, ה'תרנ"ב ליצירה] עכ"ל. ונדפסה תשובה זו במכמנים מחג"ת דף ל"ה ע"ב. ולפי הנדפס באגדתא דפסחא הוצאת אגודת אחים בשנת ה'תשנ"ב דף קט"ז, חתם על תשובה זו גם מהר"י בדיחי. וכ"כ מה"ר עמרם קרח בסערת תימן דף ק' וז"ל, בכל ימות הפסח ואפילו בחוה"מ בוצעים על כבר וחצי וכו' ע"כ. [וכן העיד הנוסע האשכנזי הר"ר יעקב ספיר מה שראו עיניו בתימן, בספרו אבן ספיר ח"א דף צ"א ע"א וז"ל, כל ימי הפסח גם בחוה"מ ע"מניחים לברכת המוציא מצה שלימה ופרוסה ללחם עוני, ולא ידעתי

מקור למנהג או דין זה עכ"ל]. וכן כתב הרשי"ה בקונטרסו הנקרא הברלי מנהגים. ועיין עוד להלן:

ודבר זה לְכַאוֹרָה צ"ע, דכיון דטעמא דככר ופרוסה הוא משום לחם עוני, הלא אין זה אלא בליל פסח דוקא, דהא בשאר הימים יכול לאכול מצה עשירה או כל דבר אחר ובלבד שאינו חמץ כדפסק הרמב"ם ברפ"ה מחמץ ומצה ובש"ע ס"ס תע"ה. ומאי שנא מחול המועד סוכות שדינו כחול לענין בציעה דסגי בככר אחד, וכן המנהג פשוט שם [דלא ככף החיים שכתב לבצוע בראש חודש ובחומה"ע על ב' ככרות, וכבר השיגו עליו, וגם אני הקטן הערתי על זה בשלחן ערוך המקוצר סימן צ"ט הערה ד'. ועיין עוד שו"ת רכבות אפרים חלק א' סימן שנ"ב]. **ואמנם** מצאתי בדברי הגאונים שביארו בהדיא דאין ככר וחצי אלא בליל פסח בלבד, כמ"ש בתשו' רב שרירא (שע"ת סימן רכ"ב, והובא גם באוה"ג לברכות חלק התשו' דף פ"ט) וז"ל, והלכה רווחת היא בכל מקום שאין בוצעין בשבת ויום טוב אלא על ב' ככרות, ובליל פסח על אחת וחצי והן כמו ב' ככרות משום לחם עוני שהוא מחצית [נעין לעיל ד"ה וביאור] **וביום אסור** דקיימ"ל ההוא לחם עוני בזמן אכילת הפסח, ופסח אינו נאכל אלא בלילה, וכתיב תאכל עליו מצות לחם עוני, על הפסח לחם עוני והוא בלילה, שאני ביום דלא צריך פסח ולא צריך לחם עוני ע"כ (ועיין להלן ד"ה נמצא שלפנינו). ובתשו' הגאונים (הנק' גאוניקא דף קפ"ה, הובא באוה"ג שם) איתא, וחזינן לרשוותא [פי' ראשי ישיבות] דשאלו קמיהו וכו' ואמרו צריך לבצוע על פרוסה שהיא בתוך שלימה וכו' וא"צ לחם עוני אלא לילה הראשון בלבד. והכי אמר רבינו שבבבלי, וכך נהיגא קמיה ע"כ. וכן רבינו הא"י גאון (הוב"ד בספר האשכול ח"א דף מ') כתב מנהגא דעלמא בל"י **הפסח** שמניח פרוסה בתוך שלימה וכו'. וכ"מ לעיל אות ח' מתשו' רב נטרונאי (רק שהוא מחלק בין כשחל בחול לחל בשבת) ומשמע דדוקא בליל הפסח הוא כן. ועיין עוד לעיל ד"ה וסברת, בשם הר"מ המאירי:

אמנם נראה לענ"ד לחדש שאף דבר זה תלוי בפלוגתא, כי מדברי הרי"ף והרמב"ם יש לדייק בהיפך מדבריהם. דזה לשון הרי"ף, לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה וכו' הלכך בעינן למבצע בי"ט על תרתין ריפאתא שְלִמָאָתָא כדמחייבין בשבתא, ובפסח אתא לחם עוני וגרעה לפלגא דחדא, והלכך בצעינן אחדא ופלגא וכו'. [ומהר"ד עדני במדרש הגדול פרשת ראה דף שנ"ד העתיק דבריו]. והנה מדלא חילק הרי"ף אלא בין פסח לשאר ימים טובים ולא חילק בפסח גופו, דבלילה דוקא הוא דבעינן חדא ופלגא אך ביום בעינן תרתי ריפאתא שלמאתא, מוכח דס"ל דליכא חילוק אלא בין הפסח לשאר י"ט, ובפסח עצמו אינו אלא ככר וחצי אף ביום. [וכמו שמצינו ברי"ף פסחים על הגמ' בדף לז. לגבי פת עבה, פת מרובה, והני מילי בשאר ימים טובים. אבל בימות הפסח אסור למילש ולמיפא יותר מחמישה רבעים קמח. ואכן אחר זמן

מצאתי להריטב"א בהלכות סדר ההגדה ששינה גם בעניינינו לכתוב בזה"ל, מברך על מצה שלימה ופרוסה וכו' ופרסינהו לפלגא. וזה בסעודת הלילה. אבל בסעודת היום, דינו כשאר ימים טובים]. וכיו"ב יש לדייק מלשון הרמב"ם פרק ח' הל"ו שכתב ולקח שני ריקין, חולק אחד מהם וכו'. ומפני מה אינו מברך על ב' ככרות כשאר ימים טובים, משום שנאמר לחם עוני וכו' ע"כ. ואף דמיירי התם בעניין ליל פסח, מ"מ מדנקט לשון כשאר י"ט ולא כבי"ט, משמע כהנז"ל. [נוצריך לומר לפי זה, דמה שכתב בהלכות שבת פרק ל' הל"ט, ובהלכות ברכות פרק ז' הל"ד, דביום טוב בוצעין על ב' ככרות, קאי אשאר י"ט דוקא אבל לא בפסח]. וכלשון הרמב"ם בזה, כשאר י"ט, איתא נמי ברי"ף התם לעיל מינה יעו"ש ודייקא נמי כמו שכתבנו. וכי קצור קצרה ידו של הרי"ף לכתוב ליל פסח בהדיא, ולעומת זאת הוסיף תיבת כשאר ימים טובים, המורה דפסח חלוק משאר י"ט בזה. [ועיין ברא"ש ריש סימן ל' שעתיק לשון הרי"ף, ובמקום מ"ש לפנינו ברי"ף ובפסח אתא לחם עוני וכו' כתוב שם ואתא לחם עוני וכו' אך מ"מ נשאר לנו הדיוק מלשון הרי"ף בתחילה שכתב אבל כשאר ימים טובים בעינן על ב' ככרות וכו' המובא כן גם ברא"ש]. וכיו"ב יש לדייק מדברי רבינו חננאל המובאים במחזור ויטרי דף רע"ט ודרשי' נמי לחם עוני, דלא לבצע אתרתי כשאר ימים טובים וכו' יעו"ש. ועיין לעיל לשון רב האי גאון, ומה שנכתוב בס"ד לקמן בד"ה ומהשתא:

וטעמא דמילתא נראה לבאר עפ"ד החזקוני (פרשת בא בפירוש המכילתא) והגר"א הסוברים שאף שבגמרא פסחים דף קכ. ובפוסקים מבואר דחייב מצה הוא רק בלילה הראשון ושאר כל הימים אין אנו מוזהרים אלא שלא לאכול חמץ ויכול לאכול מצה עשירה ורק בלילה ראשונה בלבד מחוייב לאכול לחם עוני, מ"מ מצוה היא לאכול מצה, וכמ"ש במעשה רב מנהגי הגר"א אות קפ"א וז"ל, שבעת ימים תאכל מצות, כל שבעה מצוה. ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה. אעפ"כ מצוה דאורייתא היא וכו' ע"כ. והובא גם במשנה ברורה בסימן תע"ה ס"ק מ"ה ויעו"ש בסימן תרל"ט סקכ"ד, ובבארות יצחק הלכות סוכה ס"ק קנ"ז דף צ"ב. וז"ל מהר"ז הרופא במדרש החפץ פרשת אמור על פסוק חג המצות לה' שבת ימים מצות תאכלו (ויקרא כ"ג, ו') למה נאמר והלא אינו חובה אלא לילה ראשונה. אלא תהא חביבה אכילתה כל שבעה ואע"פ שהיא רשות ע"כ. ועיין עוד שו"ת חתם סופר יו"ד סימן קצ"א ד"ה ומ"ש, ושדי חמד מערכת אכילה אות ז', ומערכת חמץ ומצה סימן י"ד אות י', וחזון יחזקאל פסחים דף ל"ח ע"ב, ובסגולות ישראל מערכת מ"ם אות ע"ח. ובהגדה שלימה מדרך ק"ס צויינו מקורות על עניין זה באריכות. [והגר"י אנגיל בציונים לתורה כתב ג"כ שמצינו בכמה דוכתי תיבת רשות שאינה רשות גמור רק למצוה יעו"ש]. א"כ כיון דמקיימין מצוה באכילת מצה לחם עוני כל שבעה ולא

דוקא בליל פסח, ה"ה הכא יש לקיים עניין זה של ככר ופרוסה דילפינן ליה מלחם עוני:

ומהשתא אפשר לומר שאף הגאונים רבינו הא"י ורב גטרונאי שהבאנו דבריהם לעיל, לא פליגי אשיטת ר"ח רי"ף ורמב"ם הנז'. ומה שנקטו לילי פסח, הוא משום דאז חיוב הוא לאכול לחם עוני לעיכובא, אבל ה"ה לשאר ימים כשאוכל לחם עוני צריך לבצוע על ככר ופרוסה. וכן מה שהבאנו מתשובת הגאונים וא"צ לחם עוני אלא לילה הראשון בלבד והכי אמר רבינו שבבבל וכו' היינו נמי כנז"ל. ורק בדברי רב שרירא מבואר בהדיא בהיפך. ונמאידך לא אכחד כי לכאורה יש לדחות הדיוק שכתבנו מדלא חילקו ר"ח והרי"ף והרמב"ם אלא בין פסח לשאר ימים טובים ולא חילקו בגוף יו"ט פסח, כי כיוצא בדבר מצינו בגמ' ראש השנה דף לה. מודים חכמים לר"ג בברכות של ר"ה ויוהכ"פ. והלכה, מכלל דפליגי בברכות דכל השנה. והלא בר"ה עצמו [וכן יוהכ"פ של יובל] אינו אלא במוסף שהן ט' ברכות כדמוכח שם בגמ' דאמרי' דטעמא משום דאוושי ברכות, ולא חילקו בר"ה גופיה דבשחרית ומנחה אינו כן, ועל כרחין כלול זה בשאר ימוה"ש (וזהו לשיטת כל רבוותא, חוץ מבעל המאור שסובר דמשורש ההלכה מתפללין תשע בראש השנה גם בערבית שחרית ומנחה. והרמב"ן במלחמות שם דחה דבריו בשתי ידיים). אם כן לכאורה יש לומר דהוא הדין הכא בנדרון דידן לגבי פסח, וצ"ע:

ומיהו מדברי רבינו חננאל והרי"ף והרמב"ם הנז"ל אין הוכחה שצריך ליקח ככר ומחצה כי אם ב"ט ראשון ואחרון של פסח, ומסתמא א"כ גם שבת שבאמצע, ולא על שאר ימי חוהמ"ע, וכמו שהקדימו לבאר דביו"ט צריך ב' ככרות שלמות, אלא שבפסח אתא לחם עוני וגרעה לפלגא דחדא. אבל בשאר ימי חוהמ"ע דליכא מצוה בלחם משנה, מנלן דצריך. ומ"מ עפמ"ש"כ מנהגינו בזה לבצוע גם בחוהמ"ע על ככר וחצי, נכון (והמנהג דרך-כלל לבצוע משתיהן, ועיין לקמן אות רע"ט) כיון שאוכלין לחם עוני ומקיימין בזה מצוה דאורייתא כמ"ש הגר"א, יש ליטול גם אז ככר ופרוסה. וליקח פרוסה בלבד אי אפשר משום דאין זה הידור לברכה, וכמו שמצינו כיו"ב במנהג אנשי ארץ ישראל שהבאנו לעיל דבשבתות וי"ט סבירא ליה דאין ליטול רק ככר אחד, מ"מ בפסח נוטלין ככר ופרוסה ולא סגי להו בפרוסה לבד וצריך לומר כמ"ש, וכמבואר בספר האשכול ח"א דף מ' (אלא שהוא כתב כן בשיטת בה"ג, וזה תמוה כנז"). ועיין עוד בפ"י תר"י בברכות דף טל: ולעיל ד"ה אל ה' ויאר לנו. נויש לצרף להסמיק מנהגינו בזה דמ"מ אף את"ל שאינו כן ובעינן שתי ככרות, עכ"פ יש לנו שיטת רב כהן צדק גאון ורב שרירא גאון שהבאנו לעיל, דככר ומחצה חשיבי כשתי ככרות יעו"ש:

ולעיל הבאנו כי הר"ר לוי נגאר ז"ל העיר דסמך למנהגינו מלשון הגמרא הכל מודים בפסח וכו' ולא קאמר בליל פסח. ואין להקשות על זה דהא הכי

נמי תנן בפרק כל שעה דף לה. אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים בשעורים וכו'. וכן שם דף טל. ואלו ירקות שאדם יוצא בהם יד"ח בפסח בחזרת בתמכא וכו' והיינו ליל פסח בלבד. וכן רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. דשאני התם דפשיטא דמיירי בליל פסח דוקא שאז הוא חובת מצה ומרור [וכיוצא בזה בעניין דברי הנוב"י מהדרי' תניינא או"ח סימן ע"ט לפרש דברי הרי"ף בפרק כל שעה שכתב מיבעי ליה לאיניש לנטורי קמחא דפסחא מעידן קצירה וכו' דר"ל דוקא במצת מצוה דליל פסח ולא בשאר כל הימים, דזה מוכח מההמשך שכתב הפיכו לשם מצה ויעו"ש], אבל הכא דאיכא למטעי הי"ל לפרש. [ואין לומר דהכא נמי פשיטא, כיון דטעמא משום לחם עוני ואין זה אלא בליל פסח. דכפי הסברא שכתבנו לעיל על פי הגר"א, יש מקום לככר ופרוסה כל שבעת הימים]. ומדאפילו הכי נקט סתמא בפסח, משמע בכל הימים. וכמו שמצינו בברכות דף לז. ובפסחים דף לה. ר' יוחנן בן נורי אומר אורז מין דגן הוא ואדם יוצא בו ידי חובתו "בפסח". ובע"ז חיים מהדרי' הרב שמעון צאלת דף קל"ד כתב שמצא בתכלאל כת"י שהעיר מלשון מדרש אור האפילה "שמקדשין על ככר וחצי" (כדלעיל ד"ה ולא רק) בזה"ל, דוק בלשונו שאמר מקדשין, וזו סייעתא למנהגינו שבוצעין על ככר וחצי ואפי' בשבת וי"ט עכ"ל. [והלשון הזה ראיתיו אחר זמן גם אני, ברשימות שבסוף התכלאל עץ חיים חלק א' העתק הר"ר לוי נגאר]. ואולי כוונתו לדייק מדנקט מקדשין ולא קאמר מברכין או לשון אחר כיו"ב, משמע שרוצה לרבות גם כשאין לפני האכילה אלא קידוש כבשבת וי"ט, לפי שבליל פסח הקידוש הוא זמן רב קודם הסעודה ולא שייך לשון מקדשין, וצ"ע. וכן נמצא לשון זה בפירוש בתכלאל קדום משנת ה'רנ"ח על ההגש"פ (נדפס בהוצאת האלג"ת דף כ"ד) וז"ל, לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן מקדשין בפרוסה ע"כ. וכן נמצא לשון זה בתכלאל אחר כדלקמן ד"ה וכסברא זו. אמנם שם בד"ה שוב ראיתי, יתבאר בס"ד שמדברי אור האפילה משמע בהיפך, דככר וחצי נוהג רק בלילה ראשונה בלבד. ומצאתי עוד שבעל אור האפילה נקט סגנון זה במובן בציעה, שכן כתב בפרשת בשלח על פסוק לחם משנה (שמות ט"ז, כ"ב) מכאן שמקדשין בלילי שבתות על שתי ככרות ע"כ. ועיין שבת דף קיז: ותו"ש כך י"ד דף רי"ז הערה קי"ח:

*

אחר זמן זכיתי ובא לידי פירושו של מהר"ז הרופא על הרמב"ם שעודנו בכת"י, ושם סוף פרק ה' מבואר בהדיא ליקח ככר וחצי בכל שבעת ימי הפסח (כמ"ש בשמו הרא"ח נדאף ובתשובת רבני צנעא כדלעיל ד"ה פש גבן) ושזה מטעם לחם עוני, אלא שצריך להגיה בדבריו כמו שנקיף לקמן בחצאי לבינה, וז"ל, סואל. קאלו [צ"ל קאל] (שאלה. אמר) (הרמב"ם שם הלכה כ'), בראשון בלבד הוא שצריך להיות^{לכ"ו} לחם עוני. וקאל פי אלתורה (ואמר בתורה)

ששת ימים תאכל מצות לחם עוני נצ"ל שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני. דברים ט"ז, ג'. ויעו"ש בפסוק ח'. הדי כלאף (זו סתירה). אלגואב. אלדי קאל (התשובה. מה שאמר) ששת ימים תאכל מצות נצ"ל שבעת ימים תאכל עליו מצות, פי ככר וחצי בכל יום. ואלדי קאל יום ראשון בלבד, מענאה אלדי הו (בככר וחצי בכל יום. ומה שאמר יום ראשון בלבד, ר"ל שהוא) אסור ללוש ולקטף אלא במים בלבד וכו' ע"כ. שו"ר בהעתק אחר של פירוש מהר"ז הרופא, והנה כתוב שם הלשון כהוגן כמו שהגהנו:

אלא שבהעתק זה האחרון הוגה ותוקן הלשון בכת"י של אדם אחר [לא הסופר הראשון], שתיבות "הדי כלאף" מחק. וכן בתשובה גרע והוסיף, באופן שהלשון כך הוא, אלגואב, אלדי קאל שבעת ימים תאכל עליו מצות פי ככר וחצי אינו נוהג אלא בשתי הלילות בלבד. וכדלך בשתי הלילות אסור ללוש ולקטף אלא במים בלבד ולא ילוש לא בשמן ולא בדבש ולא בחלב עכ"ל. זה בסוף פרק חמישי מהרמב"ם. ובתחילת פרק שמיני הוסיף בזה"ל, וקולה ולוקח שני ריקין מצות, חולק אחד מהן וכו' תעלם אן ככר וחצי לא ילום אלא בשני הימים פקט, וסוא כאן יום טוב או שבת לא פרק פי דלך. לאן לחם משנה מסתוי פי אלסבת ואלעיד ולא פרק אצלא. וקד דיונו פי בעץ אלמנהגות אן אדי כאן אלעיד פי אלסבת, אנה יגב אן יבארך על שני ככרות ומחצה, ודלך מחאל לאנה יצח דלך מן חסאב ג' לגפאן [חסר כשתים עשרה תיבות] לחם עוני, לאן דלך תצמן אמור כתירה. ואיצא קד וגד מן יקול אן ככר וחצי לאזם פי גמיע שבעת ימי הפסח עלא קול אלנץ, ודלך איצא מחאל. וקד עלמת אן נחן ליס נתמסך אלשריעה מן חית צואהר אלנצוץ פקט, לאן הדי ראי אלמינים אלתאבעין צואהר אלנצוץ. ועלא ראייהם הדי אלסכף, לא פרקו בין יו"ט וחולו של מועד, ובין שבת של יו"ט ראשון ושבת של חולו של מועד, אד געלוהן מסתוייה [חסר] לאן ככר וחצי מן נסבה שתי ככרות לשתי ככרות ומחצה מן נסבה שלשה ככרות [הסיום חסר] עכ"ל. חבל על דאבדין, אבל בעז"ה יהא רעוא שנמצא לשון זה בשלמות במקום אחר [והבאתי דבריו עפמ"ש"כ רש"צ בהערותיו לתכלאל עץ חיים שבמהדורתו דף קל"ג, והשוויתיו להעתק נוסף וגם להעתק הכת"י אשר העתיק הוא משם לתקן קצת שגיאות. ומה שייחס שם הדברים למהר"ז הרופא אינו נראה לי, דאף דאמנם כל הספר הוא פירושו של מהר"ז הרופא כמו שנזכר שמו בהדיא בהקדמת הספר, וכן בהקדמה מיוחדת שעשה להלכות שחיטה נוג"כ כתוב שם בגליון אחד מדפי הספר שהוא פי' מהר"ז הרופא, ושהוא שייך לביהכ"נ מהרי"ץ זת"ע. ואכן הדברים שהביא רבינו המחבר בכמה מקומות בשם מהר"ז הרופא, מצאתים בכת"י זה. ודרך **אגב** הנה בתשו' רבינו המחבר פעולת צדיק ח"ב סימן קל"ה כתב דמי שאין לו מצה שמורה משעת קצירה, לא י"ח ואין לו לברך כי אם המוציא ולא על אכילת מצה. ונסתייע מתשובה שמצא בספר קדמון וכו'. והרא"ח נדאף בהערותיו שם כתב שמצא תשובה זו בסוף גימוקי הרז"ה

על הרמב"ם, אבל נמצא שם בהדיא שאם אין לו שמורה יכול לברך על שאינה שמורה יעו"ש. והנה פירוש מהר"ז הרופא שראיתי, היה שייך לביהכ"נ של רבינו המחבר בתימן כמ"ש לעיל, ומסתמא רבינו המחבר עיין בספר זה עצמו שראיתי, ואמנם גם שם נמצאת תשובה זאת בסוף הספר (ומה שכתב שם בתחילת התשובה בהלכות חמץ ומצה, יתכן שאין הכוונה דנמצא זה בפירושו על הלכות חמץ ומצה אלא שמציין שזה שייך להלכות חמץ ומצה. או שזו היא פתיחת השאלה, בהלכות חמץ ומצה אמר רבינו וכו' וכעת אין הספר נמצא תחת ידי לברר דבר זה) וליתא שם תוספת זאת, אלא כתוב אחריה בסמוך עניין אחר כהמשך רגיל. גם עיינתי בהעתק אחר של פירוש מהר"ז הרופא שהובא מחבא"ן, וגם שם חסר הלשון כמו בספר שלפני רבינו המחבר. ובעיקר הדין, נעמוד בס"ד במקום אחר אבל כפי שכתבנו לעיל הלשון הזה אינו שם בגוף הספר אלא בגליון. ואין שם כשאר גליונות הספר הגהות כאלו. ואפשר שהוא נלקח מפירוש של חכם אחר מחכמי תימן על הרמב"ם, וצל"ע. כי קשה לומר שהוא על פי מהדורא בתרא של הר"ז הרופא, שהרי המגיה שם ציין מקום הגהות מיד בתחילת פרק שמיני כפי שראיתי שם בהעתק הכת"י, ואין זה מתאים שיפתח מיד בלשון וקולה ולוקח ב' ריקקין וכו' אלא הי"ל להתחיל לשון ההלכה ולוקח ב' ריקקין וכו' כמובן. מזה נראה כי הוא העתק מדברי מפרש אחר, שלמעלה מזה ביאר עניינים אחרים מדברי הרמב"ם. וזה בנוגע להערה שבפרק שמיני, אך במה שהגיה בדברי מהר"ז הרופא בס"פ חמישי כנו"ל, זו ודאי הגהה מוטעית, מה שמחק תי' "הדי כלאף" והשאר שאלו לשון השאלה, ובתשובה מחק והוסיף באופן שלא השיב כלל על השאלה, רק מחק מה שלא רצה להיות כתוב שינהוג ככר וחצי בכל יום, אלא רק בשתי הלילות. וכן רק בשתי הלילות אסור ללוש ולקטף אלא במים וכו' באופן שמהלשון ברור שאין זו הגהה מהמחבר, שכן אם היה רוצה לחזור בו מדבריו הראשונים, היה צריך לתקן כל הלשון מתחילה ועד סוף כנרגש לכל מבין, וזה ברור ולעת עתה אין לי אלא לכתוב תרגום תוכן דבריו. ככר וחצי אינו צריך אלא בשני הימים הראשונים בלבד [נראה שר"ל שני י"ט שֶׁל גְּלִיּוֹת. וכוונתו דוקא בשתי לילותיהן כמבואר בהדיא בהגהתו שבסוף פרק חמישי הנז"ל] ואפילו יחול בשבת, לפי שאין הפרש בלחם משנה בין שבת לי"ט. וכבר כתבו ב"קצת המנהגות" שאם חל בשבת צריך לברך על ב' ככרות ומחצה, וזה אינו נכון וכו'. וכמו כן כבר נמצא מי שאומר לברך על ככר וחצי בכל שבעת ימי הפסח כלשון הפסוק [היינו שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עונין וזה ג"כ אינו נכון. וכבר ידעת שאין אנו למדים הדינים מִפְּשָׁטֵי הפסוקים בלבד, לפי שזוהי שיטת המינים. ולפי סברתם זו המקולקלת, לא הבדילו בין י"ט לחולו של מועד, ובין שבת של י"ט ראשון ושבת של חול המועד, ועשאוהו שווים וכו' עד כאן תורף דבריו:

שוב ראיתי שכן משמע במדרש נור אלצללאם (אור האפילה) למה"ר נתנאל בן ישעיה שדוקא בלילה ראשונה מברכין על ככר וחצי [אבל לא פורש שם

איך הדין כשיחול בשבת ש"כ בפרשת ראה וז"ל, לא תאכל עליו חמץ, משעה הראויה לשחיטת הפסח. אמרו מנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא בלא תעשה, שנאמר לא תאכל עליו חמץ. לחם עוני, מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. מכאן שמקדשין על ככר וחצי. ואין לשין מצה של לילי פסחים לא בשמן ולא בדבש ולא בחלב ולא בתכלין משום לחם עוני, כלומר בלילה הראשונה. ואמרו אין לשין את העיסה אלא במים שלנו, והלש במים שנשאבו בו ביום הפת אסורה. ודין זה בשבעת ימי הפסח בין ביום בין בלילה, כלומר דין מים שלנו עכ"ל. משמע שמשווה דין ככר וחצי ושלא ללוש בשמן ודבש וכו' הנלמד מלחם עוני שזה בלילה ראשונה בלבד, ורק דין מים שלנו הוא בכל הימים (כי בזה הוא מחשש שיבוא להחמיץ). ועיין לעיל סוף ד"ה ולעיל הבאנו, ולהלן סוף ד"ה נמצא שלפנינו:

וכשיטה זו מצאתי גם למהר"י ונה בפירושו שראיתי בכת"י וז"ל, ולעניין הבציעה בשתי לילות הפסח, דעת הר"מ במז"ל לבצוע על ככר וחצי משום זכרון לחם עוני, ודוקא בשתי הלילות לבד, אבל בשחרית בוצע על שתי ככרות כשאר י"ט. אבל [ב]ארבעה טורים אמר, שצריך לבצוע על ב' ככרות וחצי וכו' ע"כ. ועיין לעיל שכתבנו דמדלא חילקו הרמב"ם והרי"ף אלא בין פסח לשאר י"ט, ולא בפסח גופיה, משמע דלאו דוקא בליל הסדר. אמנם הבאנו שיש גאונים דסבירא להו דדוקא בלילה:

וכמברא זו מצאתי לחכם אחד מחכמי תימן כמובא בתכלאל שנדפס בהגדה כמנהג תימן (דף נ"ז) רק שדעתו שלאו דוקא בליל ראשון (או בשתי הלילות הראשונות בחו"ל שיש יו"ט שני של גליות) אלא גם כל היום הראשון (ובחו"ל שני הימים) וז"ל (בליל הסדר) תם יבאריך עלא ככר וחצי, משום לחם עוני. מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן מקדשין (עיין לעיל ד"ה ובעץ) בפרוסה. ואמא בשבתות וימים טובים, וחתא שביעי שלפסח, פיבצוע על ב' ככרות, משום לחם משנה שהיו לוקטין בערבי שבתות וימים טובים. וקאל ר' פי אלפסח, ובראשון בלבד הוא שצריך לחם עוני ע"כ. וזה תרגומו, ויברך על ככר וחצי משום לחם עוני וכו' אבל בשוי"ט ואפי' בשביעי של פסח, בוצע על ב' ככרות משום לח"מ וכו'. ואמר ר' (רבינו. כלומר הרמב"ם) (פ"ה הל' כ') ובראשון בלבד הוא שצריך לחם עוני ע"כ. וכוונתו שביום הראשון יש לבצוע על ככר וחצי אפילו חל בשבת, רק שבשבת דחיה"מ יש לבצוע על שנים, וכן בשאר ימים טובים וכולל שביעי של פסח. אבל אין לומר דמ"ש אבל בשבת וכו' היינו כשיחול י"ט ראשון בשבת, דזה ליכא למאן דאמר דסגי בשתי ככרות אלא שנים ומחצה. וסובר דלאו דוקא בליל יו"ט ראשון אלא גם ביומו, מדפירש דשני ככרות צריך בשביעי של פסח שהוא יו"ט אחרון:

ופלוגתא זו שבין חכמי תימן אם דוקא בלילה או אף ביום, תלויה בהבנת לשון הרמב"ם בפרק ה' הלכה כ' שכתב, וביום הראשון בלבד הוא

שצריך להיות זכרון לחם עוני. אם הכוונה דוקא בלילה כמו שפירש"י בפסחים דף לו. לשון הגמרא שם, שכתוב נמי כהאי לישנא, או כל היום. ויעו"ש במגיד משנה שסובר דדוקא בלילה, וברבינו מנוח שם כתב דהיינו בגולה בכל היום הראשון עד שיעבור ליל שני שגם בו יש חיוב מצה [ועיין לעיל שכתכלאל הנז' מוכח דסובר דהיינו לא רק בלילה אלא גם ביום, ולא ידעתי טעמא דמילתא, אף שכדבריו כ"ה משמעות לשון הגמרא ורמב"ם. אך עיין ברא"ש ובר"מ המאירי שם מ"ש ע"ז דאשכחן כי האי גוונא בכתובות דף ח. דיומא קמא היינו סעודתא קמייתא וכו'. אמנם הלבוש הבין יום ראשון כפשוטו, ועיין מה שכתב על זה בספר שובע שמחות דף כ"ה. ועיין גם בשו"ת הרמ"ע סימן מ', ובתשובותי עולת יצחק חלק ב' סימן רמ"ה. ובמועד קטן דף כג: גבי אבל, וברמב"ם הלכות אבל פ"ד הל"ט איתא, "יום ראשון" אסור לאכול משלו, משמע כל היום, ועיין שם בתוס'. אבל הרא"ש שם כתב סעודה ראשונה שביום ראשון, וכ"ה בטוש"ע ריש סימן שע"ת ושאר פוסקים אחרונים. וע"ע גשר החיים דף קצ"ט. ועיין בב"י סימן תס"ב שיש נוהגין שלא לאכול מצה עשירה בשני ימים ראשונים וכו']. ועיין עוד בפירושו לפרק ו' הל"ה. ובאו' הגאונים לפסחים חלק התשו' דף ל"ד, רבינו חננאל בפסחים דף לו., בית הכתירה להר"מ המאירי שם, ובב"י סימן תס"ב ד"ה ומ"ש רבינו לחלק וכו' בשם הרא"ש:

*

נמצא שלפנינו ארבע שיטות. א' שיטת מהר"ז הרופא לברך על ככר וחצי כל שבעת הימים אפילו כשיחול י"ט בשבת וכן בשבת חוהמ"ע, וכן הוא מנהגינו. ולעיל ביארנו ויישבנו עניין זה. ובודאי מהר"ז הרופא לא בדה מלבו פירוש זה, ועכ"פ לא מכח מה שהקשה ותירץ הונהג מנהג חדש, אלא כך היה נהוג גם מקודם, אלא שהרו"ה הסמיכו על המקרא ותירץ על ידיו קושייתו. [ויותר יש לסמוך על מהר"ז הרופא שהוא ידוע, מאשר החכם המשיג בהגהתו שאין אנו יודעים אותו, הגם שיש לי השערה מיהו. ומה גם שהוא עצמו הביא מנהג זה של ככר וחצי בשם "קצת המנהגות", שמע מינה שהיה כתוב לפניו בספר שנאבד מאתנו. וכבר כתב רבינו המחבר בזבח תודה סימן ל"ח סק"ט על מהר"ז הרופא שהיה רב גדול וכו'. ומה שטען המגיה שזוהי שיטת המינים, יש להשיב הרי ודאי הם אינם דורשים כלל כדברי רבותינו לחם עוני מה עני בפרוסה וכו'. ומצאתי שהם מפרשים דלחם עוני היינו משעורים שהם מאכל עניים, אבל מחטים הוא חמץ לפי סברתם המשובשת. ועל שיטת הקראים לברך "על אכילת מצה" כל שבעת הימים, עיין בהגד"ש שולי דף קס"ו]. אמנם זה דלא כרב שרירא גאון המובא לעיל, שהוא מפרש פסוק זה איפכא, דתיבת עליו קאי אקרבן פסח, ומצות ככר וחצי הנלמדת מפסוק זה היא רק בזמן אכילתו ולא ביום, וכמו שדרשו חז"ל תיבת עליו שבריש פסוק

זה כדאיתא בפסחים דף כח: (ועיין עוד שם דף ה.) וכמש"כ הרמב"ם פ"א מהלכות חמץ ומצה הל"ח וז"ל, וכל האוכל בזמן הזה (כלומר מתחילת שעה ז') לוקה מן התורה שנאמר לא תאכל עליו חמץ, כלומר על קרבן הפסח וכו' יעו"ש. ועיין לעיל בסמוך בשם אור האפילה:

השיטה הב' שדוקא אם חל ליל פסח בחול הוא שמברכין על ככר וחצי, אך כשחל בשבת צריך ב' וחצי, והיא שיטת כמה תכאליל שכבר הבאנו למעלה ד"ה וכשבדקתי, גם המגיה הנז' מביא שיטה זו אבל דוחה אותה, אמנם לעיל הבאנו שיש גאונים הסוברים כן. ועל י"ט בשחרית ושביעי של פסח ושבת חוהמ"ע, אין לנו ראיה מדבריהם אם ליקח ב' וחצי או ב' בלבד, וכן על שאר ימי חוהמ"ע אם צריך ככר וחצי, או כבשאר ימי החול. אבל מדברי המגיה הנז' מוכח דכל עניין ככר וחצי בשאר ימים, הוא רק לשיטה השלישית שהביא, שהיא שיטת הרז"ה שכתבנו:

השיטה הג' והיא שיטת המגיה הנז' בפירושו על הרמב"ם, דבליל הסדר בלבד הוא דצריך לברך על ככר וחצי אפילו כשיחול בשבת, אבל ביום עצמו צריך שני ככרות וכן ביו"ט אחרון ובשבת חוהמ"ע. ובשאר ימי חול המועד א"צ אלא כשאר ימי החול של כל ימות השנה. נובתכלאל כת"י מלפני כשלוש מאות שנה, מצאתי כתוב בזה"ל, ככר וחצי משום לחם עוני וכו' ואן כאנת סבת פאליאכ"ר רג'פין ונצף משום לחם משנה ומשום לחם עוני, והא"י ראי מדפוע. ומא תכון אלבציעה פי אלסבת אדי אתפקת פי אלפסח אלא על ככר וחצי עלי מא ביין פי אלגמר. וכדאלך פי ימים טובים וחתי ז' של פסח בוצע בשני ככרות, לאן אלכל שבת לה'. ונאמר שבתון. וקאל רבינו פי אלפסח בראשון בלבד הוא שצריך לחם עוני עכ"ל. וזה תרגומו, ואם היתה שבת, יקח שתי ככרות וחצי משום לחם משנה ומשום לחם עוני, וזו סברא דחויה. ולא תהיה הבציעה בשבת אם חלה בפסח **אלא על ככר וחצי** כמו שנתבאר ב"גמר" [כן כתבו הרמב"ם וקדמונינו, במקום גמר, ועמ"ש בס"ד בלשון חכמים מרפא. יב"ן]. וכן בימים טובים ואפילו בז' של פסח בוצע בשתי ככרות, לפי שהכל שבת לה'. ונאמר שבתון. ואמר רבינו [הרמב"ם] בפסח בראשון בלבד הוא שצריך לחם עוני עכ"ל. וכ"ה לפי שיטת אור האפילה ומהר"י ונה בדעת הרמב"ם שדוקא בלילה הראשונה, אלא שהם לא פירשו שכ"ה גם כשחל בשבת:

השיטה הד' היא שבתכלאל הנזכר והוא כמו שיטה הג' דלעיל, רק שסובר ליקח ככר וחצי גם ביום טוב ראשון עצמו ולא-רק בלילה:

ובשאר קהילות ישראל שנוהגין לברך על ב' ככרות ומחצה אף כשחל בחול, נוהגין כן דוקא בליל הסדר. אבל ביום וכן בשבת חוהמ"ע מברכין על ב' ככרות, ובחוהמ"ע כבשאר ימי החול. וכבר כתבנו שמנהגינו לברך על ככר וחצי כל שבעת הימים אפילו בשבת שבאמצע, וזהו המנהג הבלדי

ומה שכתב חוזר ומברך על אכילת מצה, יש לדקדק דהיה לו לרבינו לומר מברך ב' ברכות המוציא ועל אכילת מצה, ולמה האריך לומר אחר שבירך המוציא חוזר ומברך על אכילת מצה. ונראה דכוונתו לומר שיברך המוציא, ויחלק למסובין. ואחר שחילק להם, יברך פעם שנית על אכילת מצה. דייקא נמי דקתני חוזר ומברך, משמע אחר חילוק חוזר ומברך. וכן הוא המנהג כמו שכתוב בפנים, ונראה שלמדו כן מדקדוק לשון הרמב"ם ז"ל, דזהו עדיף טפי לברך על אכילת מצה, על פרוסה¹⁰⁵ [רעט] ממש שבידו. והרמ"ף כתב לברך המוציא ויבצע, ואינו

פרי עץ חיים

העיקרי. והשאר נוהגים שכשחל יו"ט בשבת מברכין על שתי ככרות וחצי ואפילו כליל הסדר וכן בשבת חול המועד, ובשאר ימי חוהמ"ע מברכין על ככר ומחצה. ובמחזות הרחוקים, דהיינו כגון שרעב ודרום תימן, נמשכו בדורות האחרונים גם בזה לגמרי אחר מנהג שאר קהילות ישראל, דהיינו שנוטלים כליל הסדר שתי ככרות ומחצה, וביום שתי ככרות כשאר ימים טובים וכו':

*

אשר על כן נתברר לנו מכל האמור שהדרך הנכונה והעיקרית היא כפי מנהגינו הנמשך אלינו מימי קדם דור אחר דור, שעושים כדינא דתלמודא ליקח שני ככרות בלבד, ולחלוק אחד מהם. ולא רק בליל פסח עושים כן, אלא כל שבעת ימי הפסח, הן ביום טוב ראשון ושביעי, הן בשבת חוהמ"ע, הן בחול-המועד עצמו, הן כשחל יום טוב ראשון או שביעי בשבת, לעולם בוצעים בהם על ככר ומחצה. והוא מנהג יפה לזכרון לחם עוני, על פי דרשת חז"ל שדרכו של עני בפרוסה. והמקום ברור הוא ממעון קדשו ישקיף וירא ועלינו יחוסה:

[רעט] לכאורה יש לדקדק מכאן דמחלק רק מאחת, או מהשלימה או מהפרוסה, דאי לאו הכי הול"ל פרוסות בלשון רבים. [נמה גם שניכר הדבר כן למי שישווה את דברי רבינו המחבר כאן, עם דבריו במהדורא קמא, ששם העתיק בהרחבה מהפוסקים לבצוע מהשלימה העליונה כזית, ומהפרוסה כזית וכו', וכאן קיצר והשמיט כל זה]. אבל דרך-כלל נוהגים לחלק מהשלימה ומהפרוסה כאחת, כזית אחד [או יותר קצת] דהיינו מן הככר השלם ומן החצוי כזית יחד. אכן יש נוהגים לחלק רק מהשלימה כזית. ורבינו המחבר שסתם ולא פירש, אולי סבירא ליה דליכא קפידא, ואיך שיעשה הוא טוב. וע"ע או' הגאונים ברכות חלק התשובות דף פ"ט, ובדברינו לקמן אות ר"פ, ד"ה והמעין. ובתשובותי עולת יצחק חלק ב' סימן קכ"ב הארכתי בזה והעליתי בס"ד שהמנהג הנכון לבצוע משתיהן ולחלק כך למסובין. וזה לא רק